

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 284 - תשפ"ו

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

שלחו בטעות קינוחים חלביים לסעודת שבת שבע ברכות בעיר אחרת, האם ניתן להודיע להם על כך בשבת כדי להצילם מאיסור 'בשר בחלב'?

בשבת שעברה הלכתי לביקור חולים בבית החולים מעייני הישועה, וכשיצאתי נפגשתי עם הרב האחראי על ענייני הדת בביה"ח כשלצידו שני בחורי חמד שבאו לבקשת אמם ששלחה לשמחה משפחתית באשדוד מאה עוגות קינוח לסעודת הבוקר והניחה על כל מנה חתיכת שוקולד, אלא שבלייל שבת הבחינה לפתע ששוקולד זה הוא חלבי ועל ידי כך עלולים כל המסובין להיכשל באיסור בשר בחלב שיאכלו את הקינוחים אחר הבשר, ולכן ביקשה מבניה שיחפשו גוי שיסע לאשדוד ויודיע שהעוגות חלביות, אך כששאלו את מרן הגאון רבי משה שאול קליין שליט"א מרבני בית החולים סירב להתיר להם בזה אמירה לגוי במלאכה דאורייתא, אלא הציע שילכו לעזר מציון ויבקשו שהגוי שם יטלפן לגוי שלהם באשדוד שילך לומר למשפחה, אך למעשה גם דבר זה לא הסתייע מחמת הנוהלים שלא מאפשרים דבר כזה ללא אישור ההנהלה שלא היתה שם באותה השבת, ועתה נשאלתי מה עליהם לעשות כעת בשאלה זו.

והנה ראשית כל שאלתי אותם אם לדעתם המסובין יאכלו את הקינוח בתוך שעה מהבשר שאז ההמתנה היא מעיקר הדין או רק לאחר שעה שאז לדעת הרמ"א (יור"ד סי' פ"ט ס"א) ההמתנה היא רק מנהג, דאם הם מאריכים בשירה וזימרה ויאכלו רק לאחר שעה, כיון שהם מבני אשכנז הנוהגים כדעת הרמ"א אין להתיר להם אמירה לגוי רק כדי להצילם ממנהג, אלא שגם אם יאכלו את הקינוח רק לאחר שעה עדיין יש להם איסור מחמת דברי הזוה"ק (הובא בב"י סי' קע"ג) שאוסר לאכול בשר וחלב בסעודה אחת אפי' אם עבר זמן רב, והרבה מן הפוסקים הורו לחשוש לדבריו (עי' פמ"ג יור"ד סי' פ"ט בש"ד סק"ו וסקט"ו ובמשב"ז סק"ג, ושר"ת אג"מ אר"ח ח"א סי' ק"ס).

וא"כ כעת יש לדעת האם להתיר איסור דרבנן של אמירה לגוי כדי להציל את הרבים ממכשול של בשר בחלב דרבנן שהרי מדאורייתא האיסור הוא רק כאשר הבשר התבשל עם החלב, ובפרט שאין כאן חשש שיאכלו את הבשר והחלב יחד ממש אלא רק שלא ימתינו את משך הזמן הדרוש בין בשר לחלב.

והנה מבואר בעירובין (ל"ב ע"ב) גבי חבר שנתן כלכלה של תאנים לעם הארץ במתנה ושכח לעשרן, דהדין הוא שהחבר תורם מפירותיו על הפירות שבכלכלה שלא מן המוקף משום דניחא ליה לחבר לעבור על איסורא זוטא של תרומה שלא מן המוקף כדי שעם הארץ לא יעבור על איסורא רבה של אכילת טבל.

והקשו התוס' (שם ובשבת ד.) שהרי מסקנת הגמ' (בפ"ק דשבת) גבי הדביק פת בתנור שאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך, ותירצו דדוקא היכן שהוא גרם לו לעבור על האיסור כנתינת טבל לע"ה שם אמרינן שעדיף לו לעבור על איסור קל כדי להציל את חברו מאיסור חמור, משא"כ הדביק פת בתנור שלא נגרם על ידו, ועוד תירצו שדוקא הדביק פת בתנור לא אמרינן כן כיון שפשע, אבל בעלמא אפילו שלא גרם לו לעשות האיסור אמרינן ליה לעבור על איסור קל כדי להציל את חברו מהאיסור החמור.

ונחלקו הפוסקים בתירוצי התוס' להלכה האם בכל ענין למעט פשיעה אמרינן לאדם חטא כדי שיזכה חברך או שדין זה שייך רק כשהחטא נגרם על ידו, עי' במג"א (סי' רנ"ד סק"א) ובביאור הגר"א (אר"ח סי' שכ"ח סק"י), ונמצא דיש שתי דרגות היתר להלכה, האחת במקרה שהוא גרם לשני את האיסור שאז כל ההיתר הוא רק לו עצמו כדי להציל את חברו מהאיסור החמור שנגרם על ידו, והשני במקרה שלא הוא גרם את האיסור וגם חברו לא פשע שאז אנו מקילים כדברי הפוסקים לעבור על איסור קל כדי להציל את החבר מאיסור חמור, וא"כ בנידונינו כיון שהאמא יצרה את המכשול עליה לבוא בעצמה ולומר לנכרי ואין לאחרים את ההיתר לעבור על איסור קל ולומר לנכרי במקומה.

והנה כתב הרמ"א (בסימן רע"ו ס"ב) בשם בעל העיטור וז"ל "י"א דמותר לומר לאינו יהודי להדליק לו נר לסעודת שבת משום דסבירא ליה דמותר אמירה לא"י אפי' במלאכה גמורה במקום מצוה (ר"ן סוף פרק ר"א דמילה בשם העיטור) שעל פי זה נהגו רבים

להקל בדבר לצוות לא"י להדליק נרות לצורך סעודה בפרט בסעודת חתונה או מילה ואין מוחה בידם, ויש להחמיר במקום שאין צורך גדול דהא רוב הפוסקים חולקים על סברא זו", ובמ"ב (ס"ק כה) כתב "ומ"מ מותר לומר לא"י לתקן את העירוב שנתקלקל בשבת כדי שלא יבואו רבים לידי מכשול וכדאי הוא בעל העיטור לסמוך עליו להתיר שבות דאמירה אפילו במלאכה דאורייתא במקום מצוה דרבים" [ח"א בשם המ"מ].

ולפי"ז יש לדון שאף בנידונינו מותר לומר לגוי לעשות מלאכה דאורייתא כדי להציל רבים ממכשול של איסור בשר בחלב, אלא שיתכן שיש לחלק שכל ההיתר של המ"ב הוא דווקא בעירוב שהוא בעצמותו צורך רבים ולא בצורך קהל של רבים וכפי שלא התיר הרמ"א בסעודת חתונה או מילה, וצ"ע.

והנה מעשה שהיה (מובא בדרך אמונה פ"ט מהל' מעשר, בציון הלכה סקפ"ט) ששלח הגר"ח קניבסקי זצ"ל לחמיו הגר"ש אלישיב זצ"ל שני אתרוגים מהודרים לירושלים וכיון שנתעוררה שאלה על המעשרות היה חשש שהגר"ש אלישיב וכל הרבים שמברכים אחריו על הד' מינים שלו יכשלו באיסור חמור של ברכה לבטלה, והלך הגר"ח ק לשאול את החזון איש מה עליו לעשות, והורה לו לעשר מאתרוג שהוא ודאי טבל שיש לו בביתו על האתרוגים ששלח, ואף שע"י הפרשתו הוא עובר על שני איסורים, שהרי אסור לתרום שלא מן המוקף ואסור להפריש תרומה בשבת וי"ט, מ"מ מוטב שיעבור על איסור קל כדי שלא יעבור חבירו באיסור חמור, והוראת החזו"א בזה היתה לפי כל התירוצים הנ"ל בתוס' שהרי בנידון הגר"ח ק האיסור בא על ידו, וכן שעלולים להיכשל בזה שלא בפשיעה.

ושו"ר שבספר שלמי תודה (על סוכות סי' נא) מביא מעשה כעין זה שהיה עם הגר"ר שלמה כהן זצ"ל מתלמידי מרן החזו"א שהיה לו עץ אתרוגים ומכר אתרוג של טבל לאחד, ושכח לעשר או להודיעו שיעשר הוא, ונזכר בדבר רק בליל יו"ט הראשון ולא יכל להודיע ע"כ ללוקח כיון שנסע לירושלים, וכששאל את רבו מרן החזו"א מה עליו לעשות שאלו החזו"א האם יש לו בביתו אתרוג שהוא ודאי טבל והשיב שאכן יש לו, והורה לו שיעשר מהאתרוג של טבל שיש לו בביתו על האתרוג שמכר ומהני המעשר מדין זכין לאדם שלא בפניו, ואף שעובר בזה על איסור של תרומה שלא מן המוקף ותרומה ביו"ט, מוטב שיעבור איסורא זוטא כדי להציל את חבירו מאיסורא רבה.

והגאון המופלא ר"א גנחובסקי זצ"ל שאל על הוראת החזו"א לפמ"ש"כ רש"י בסוכה (דף ל"ה ע"א ד"ה 'לפי שאין') דאתרוג של טבל פסול למצוה משום שאין בו היתר אכילה ומש"ה לא חשיב 'לכם', דא"כ יש עצה במקרה של החזו"א גם בלי לעבור על איסור של תיקון מנא ביו"ט, על ידי שיפריש תרומה בתנאי שההפרשה תחול רק אם יאכל את האתרוג, שאז נמצא שיש באתרוג היתר אכילה שהרי אם יאכל תחול ההפרשה, ומאידך כיון שלמעשה לא יאכל לא חלה ההפרשה ולא תיקן ביו"ט אף שלמעשה היה כאן היתר אכילה מחמת התנאי, עכ"ד.

וכשאמרתי עצה זו למר"ר הגרא"ל שטיינמן זצ"ל, הסתפק בדבר שהרי בסוף לא יאכל וא"כ לא תיקן את הטבל, ומאידך אפשר דכיון שבפועל אם יאכל יהיה מותר באכילה סגי בזה כדי שיחשב 'לכם', אך אמר רבינו שהטעם שלא אמר החזו"א עצה זו הוא משום שחשש לדעת רש"י בגיטין (ריש כל הגט דף כ"ה ע"ב בתוד"ה ולכי) דמעשה בתנאי תלוי בברירה ולמ"ד אין ברירה לא מהני, ולכך אם יפריש בתנאי תהא ההפרשה תלויה בברירה ולמ"ד אין ברירה לא תועיל ההפרשה.

וכשאמרתי לחכ"א את דברי מרן זצ"ל אמר שקשה לומר שהחזו"א חשש לשיטת רש"י שהרי תוס' ושאר הראשונים חולקים על רש"י בזה, אך האמת יורה דרכו שמצינו בעוד מקומות שחשש החזו"א לשיטת רש"י, דבספר 'שיח תפילה' מביא מהגר"ח קניבסקי בשם מרן החזו"א דמי שנמצא זמן קצר קודם זמן ק"ש של מג"א ולא יודע אם יספיק לקרוא ק"ש בזמן מג"א יכול לקרוא ק"ש ולומר שמתכוין לצאת בתנאי שיסיים את הק"ש בזמן מג"א, אבל אם לא יסיים בזמן מג"א אינו מתכוין לצאת עכשיו ויקרא ק"ש בברכותיה בזמן הגר"א, ויוסיף דלדעת רש"י שתנאי תלוי בברירה אינו עושה תנאי אלא לא מתכוין לצאת כלל עכשיו אלא בזמן הגר"א, עכ"ד.

וכן שמעתי מידידי הגר"צ שטיינברג שליט"א בעל 'צבא הלוי' שבאחת השנים התכוין לצאת בהבדלה שעשו בבית"כ במוצאי יוה"כ רק בתנאי שאשתו כבר הבדילה בביתם אבל אם לא עשתה הבדלה הוא אינו מתכוין לצאת בהבדלה שבבית"כ, וכשסיפר זאת להגר"ח קניבסקי זצ"ל אמר שלא יעשה כן בעתיד כיון שהחזו"א חשש לשיטת רש"י שתנאי תלוי בברירה, ולמ"ד אין ברירה לא יוצא ידי חובתו.

ובעיקר עצתו של הגר"א גנחובסקי זצ"ל נראה שלא הרויח בזה הרבה, דהן אמת שלא עבר על איסור של 'נראה כמתקן' מצד עצם ההפרשה שהרי הפריש בתנאי שיאכל ולמעשה לא יאכל, אבל עצם זה שתיקן את האתרוג למצוה נחשב ג"כ כתיקון מנא, וכמבואר בסוכה (ל"ג ע"א) דקאמר ר"א בר"ש ממעטים ענבים ביו"ט, והיינו שניתן ללקט את ענבי ההדס ביו"ט אף שמכשירו למצוה בכך, ומקשה הגמ' 'והא מתקן מנא', ומוקים לה במתכוין לאכילה, ושמעין שאם מתכוין למצוה נחשב כמתקן מנא, וא"כ ה"נ בנידון של הגר"א גנחובסקי יחשב כמתקן מנא במה שהכשירו למצוה.